

Rubrics als beoordelingsinstrument voor vaardigheden

LEERLING
ENZORGIN
HETVMBO&
PRAKTIJK
ONDERWIJS

Rubrics als beoordelingsinstrument voor vaardigheden

vmbo reeks

Enschede, september 2006

LEERLING
ENZORGIN
HETVMBO&
PRAKTIJK
ONDERWIJS

Verantwoording

© 2006 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Redactie: Jacqueline Kerkhoffs, Emmy Stark en Tineke Zeelenberg

Met medewerking van: Henny Jacobs, Viola van Lanschot, Lieke Meijs, Jan van Rooijen, Harm van Son en Jan Sniekers

met dank aan de scholen

Boekjes in de reeks vernieuwingen in het vmbo worden in een beperkte oplage gedrukt. De inhoud van de boekjes is ook te downloaden via internet: [www.slo.nl/voortgezet onderwijs](http://www.slo.nl/voortgezet_onderwijs).

Inhoud

Inleiding	5
1. Rubrics als instrument	10
2. Rubrics en vaardigheden	19
3. Rubrics op school	33

Inleiding

Geconcentreerd tekent Steef (14) een hark op zijn flyer. Gisteren heeft hij samen met Hamid een tekst geschreven. De flyer is bedoeld om klanten te werven die hun tuinpad willen laten onderhouden. Ervaring hebben ze al opgedaan met de tuinpaden van familie en kennissen. Als de hark klaar is - hij is wel een beetje krom geworden - gaat de flyer onder het kopieerapparaat. Morgen brengen ze hem rond in hun eigen woonbuurt. En dan maar wachten tot de eerste klant zich aandient. Ze hebben er wel vertrouwen in, want hun beoordeling voor het onderhoud van het tuinpad van Steefs ouders was goed. Alleen aan de samenwerking schortte het nog enigszins, maar daar werken ze nu hard aan.

Op de vmbo-school van Steef en Hamid is enige tijd geleden competentiegericht onderwijs ingevoerd. Dat had nogal wat gevolgen. De leerlingen krijgen veel minder les in de verschillende vakken, maar werken vanuit de zogenoemde heletaakbenadering: ze leren vanaf het begin een hele activiteit en oefenen alle aspecten van een competentie. Kennis, houdingen en vaardigheden worden in samenhang geleerd en de eindtermen uit het beroepsgerichte programma en de algemene vakken zijn zoveel mogelijk geïntegreerd. Ze leren bovendien in realistische situaties, zoveel mogelijk ontleend aan hun latere beroepspraktijk, en ze organiseren hun leerproces zoveel mogelijk zelf onder begeleiding van hun docenten.

Het invoeren van competentiegericht onderwijs gaat niet zonder slag of stoot. Het vergt vrijwel altijd een andere inrichting van het onderwijs. In plaats van losse lessen krijgen de leerlingen opdrachten of taken, die ze - vaak in samenwerking met andere leerlingen - moeten uitvoeren. Die opdrachten zijn vaak ontleend aan de beroepspraktijk, met dien verstande dat ze eenvoudig beginnen en naarmate de leerlingen competentier worden in complexiteit toenemen. Vaak is in competentiegericht onderwijs ook sprake van vakkenintegratie: de theorie wordt afgestemd op de praktijk.

Vakkennis is al lang niet meer het enige wat telt in het onderwijs. Door de snelle ontwikkelingen op het gebied van wetenschap en techniek veroudert deze kennis snel. Binnen competentiegericht onderwijs spelen naast kennis vaardigheden en houding dan ook een belangrijke rol. Ook veranderingen in de samenleving zijn van invloed op het onderwijs. Het bedrijfsleven heeft behoefte aan mensen die breed inzetbaar zijn en die in staat zijn om te gaan met veranderingen. Voor het onderwijs betekent dit dat niet zozeer het aanleren van de kennis zelf voorop staat, als wel het aanleren van het vermogen zich nieuwe kennis eigen te maken.

Een ander argument voor de invoering van competentiegericht onderwijs ligt in de aansluiting met het mbo, waar zich op dit moment een omslag voltrekt. Vanaf 2008 kent het mbo een nieuwe kwalificatiestructuur. De vroegere eindtermen zijn daarin vervangen door kwalificatieprofielen, die gebaseerd zijn op competenties.

SLO heeft in 2004 het initiatief genomen een concept competentiegericht onderwijs in het vmbo te ontwikkelen. De afgelopen jaren is dit concept samen met zes pilotscholen verder ontwikkeld. SLO hanteert als definitie van competentiegericht onderwijs in het vmbo: het vermogen van iemand om adequaat gedrag te vertonen in bepaalde situaties. Dat wil zeggen dat een leerling competent is als hij in een gegeven situatie handelingen inzet die passen bij die specifieke situatie, en als hij er blijk van geeft dat in vergelijkbare situaties ook te kunnen.

Voor dat adequate gedrag zijn naast kennis en werkhouding met name vaardigheden erg belangrijk. In het vmbo gaat het vooral om algemene vaardigheden als samenwerken, communiceren en informatie verwerven en verwerken. Met het aanleren van beroepsspecifieke vaardigheden wordt een begin gemaakt, om leerlingen een herkenbare en uitdagende context te bieden. Het vmbo is echter geen eindonderwijs. In het mbo komen de vakvaardigheden meer in beeld.

De keuze voor competentiegericht onderwijs betekent een keuze voor leren in reële praktijksituaties. Actief, samenwerkend en zelfregulerend leren zijn sleutelwoorden in deze onderwijsvernieuwing (zie ook Competentiegericht vmbo in de beroepskolom, een vmbo publicatie no. 1 en Competentiegericht onderwijs vmbo: de eerste erva-

ringen in de praktijk, een vmbo publicatie no. 3. Beide publicaties zijn ontwikkeld in het Combo project, Competentieverricht vmbo van SLO. Ze zijn via de website van SLO te downloaden (www.slo.nl/competentie).

Toetsen en beoordelen in het competentieverricht onderwijs

Een nieuwe manier van werken vraagt om een nieuwe manier van beoordelen. De traditionele toets- en beoordelingsvormen schieten tekort, omdat ze maar één aspect tegelijk meten, op één bepaald moment, terwijl docenten juist inzicht willen krijgen in de beheersing van een competentie: een samenspel van kennis, houding en vaardigheden.

Bij het beoordelen in competentieverricht onderwijs doen zich verschillende knelpunten voor:

- Hoe stel je vast of iemand competent is?
- Docenten zijn onvoldoende toegerust om competent handelen in realistische situaties te beoordelen.
- Oordelen over beheersing van vaardigheden zijn subjectief.

In feite gaat het bij het beoordelen van competenties om de toepasbaarheid van leerlingen. Zo'n competentie kun je beoordelen door ze een performance assessment te laten doen: leerlingen laten zien dat ze hun verworven bekwaamheid ook in nieuwe situaties kunnen toepassen. Dat kan door ze te observeren in werkelijke beroepssituaties, door ze een proeve van bekwaamheid te laten afleggen of door ze een simulatietest te laten doen.

Welke vorm ook gekozen wordt, het is van belang dat de toets meet wat je wilt weten en dat het gemeten resultaat intersubjectief is.

Op het gebied van kennistoetsen hebben docenten wel veel ervaring en daar zijn al veel instrumenten voorhanden. Maar voor het beoordelen van vaardigheden is nog geen traditie opgebouwd. Er is behoefte aan een instrument dat de kwaliteit van de vaardigheden meet, op een zodanige manier dat de uitkomsten een zo groot mogelijke mate van geldigheid hebben.

SLO heeft de oplossing gezocht in een bestaand instrument: rubrics (ofwel rubrieken in gewoon Nederlands). Rubrics zijn ontwikkeld door Bernie Dodge, de geestelijk vader van de webquest. Webquest is een "digitale leeromgeving", soms omschreven als een educatieve

speurtocht waarin leerlingen zelfstandig met opdrachten aan de slag gaan. Hij introduceerde rubrics als evaluatie-instrument.

Bernie Dodge: Rubrics are great for evaluating complex performances [...] It allows teachers to assign a score to a given WebQuest and provides specific, formative feedback for the designer.

De invulling van rubrics is gebaseerd op genoemde definitie van een competentie, namelijk iemands vermogen om adequaat gedrag te vertonen in bepaalde situaties. Ze zijn om te beginnen uitgewerkt voor de algemene vaardigheden samenwerken, communiceren, plannen en organiseren, informatie verwerven en verwerken en presenteren.

Een rubric is een flexibel instrument en kan ook voor andere vaardigheden gebruikt worden, zoals voor beroepsspecifieke vaardigheden als het gebruik van gereedschappen, budgetteren of verkopen.

In hoofdstuk 1 is meer informatie te vinden over het instrument rubric.

In hoofdstuk 2 staan voorbeelden van rubrics uitgewerkt voor de algemene vaardigheden en voorbeelden van uitwerkingen voor beroepsgerichte vaardigheden en wordt nader ingegaan op de relatie met competentiegericht leren.

Hoofdstuk 3 gaat in op schoolorganisatorische zaken in relatie met gebruik van rubrics.

Bij elk hoofdstuk zijn tips opgenomen cursief en vet gedrukt.

1. Rubrics als instrument

Rubrics zijn geschikt om producten of (deel)vaardigheden te beoordelen op kwaliteit. Ze richten zich op de processen die naar het eindproduct leiden. Daarmee vormen rubrics een krachtig onderwijsleermiddel omdat het leerlingen inzicht geeft in welke criteria van belang zijn voor adequaat handelen. Ze maken de ontwikkeling van de leerling duidelijk zichtbaar.

Rubrics hebben de vorm van analytische beoordelingsschalen. Deze beoordelingsschalen beoordelen vaardigheden. Elke rubric gaat over één vaardigheid, bijvoorbeeld communiceren of samenwerken. Die vaardigheid is onderverdeeld in een aantal beoordelingscriteria. Dit zijn belangrijke aspecten die bijdragen tot adequater gedrag. Voor zowel de leerling als de docent is het van belang inzicht te krijgen in die aspecten.

In het voorbeeld hierna is de algemene vaardigheid 'samenwerken' onderverdeeld in de volgende criteria:

- actief luisteren
- omgaan met kritiek
- participeren in groepswork
- afspraken nakomen
- voor jezelf opkomen
- teamwork
- verantwoordelijkheid nemen
- initiatief tonen

Achter de beoordelingscriteria staan kolommen. Die kolommen vertegenwoordigen de verschillende niveaus die leerlingen per criterium kunnen bereiken. Het criterium 'afspraken nakomen' kent de volgende prestatieniveaus:

- Ik kom alle gemaakte afspraken na.
- Ik kom meestal de gemaakte afspraken na.
- Ik moet vaak aan afspraken herinnerd worden.
- Ik kom mijn afspraken niet na.

NB. Houdingsaspecten maken vaak deel uit van een vaardigheid en soms is ook kennis van belang. Bij het communiceren bijvoorbeeld zijn een luisterende houding en openstaan voor anderen belangrijke houdingsaspecten. Kennis over non-verbaal gedrag is essentieel om goed te kunnen communiceren. Vaak is dit soort kennis impliciet.

Een complete rubric ziet er bijvoorbeeld als volgt uit:

Criteria	Communiceren				Score
Omgangsvormen hanteren t.o.v. - ouderen - leidinggevenden - collega's/medeleerlingen - mensen uit andere culturen - mensen met andere uiterlijke kenmerken	Ik hanteer altijd de juiste omgangsvormen.	Ik hanteer meestal de juiste omgangsvormen.	Ik vergeet soms de juiste omgangsvormen te hanteren.	Ik hanteer zelden de juiste omgangsvormen.	
Lichaamstaal gebruiken	Ik ben me goed bewust van wat mijn lichaamshouding en gezichtsuitdrukking bij anderen oproepen.	Ik ben me meestal bewust van wat mijn lichaamshouding en gezichtsuitdrukking bij anderen oproepen.	Ik ben me vaak niet bewust van wat mijn lichaamshouding en gezichtsuitdrukking bij anderen oproepen.	Ik sta niet stil bij wat mijn lichaamshouding en gezichtsuitdrukking bij anderen oproepen.	
Gesprek voeren Formeel Informeel	Ik luister naar anderen en reageer op de juiste manier.	Ik luister meestal naar anderen en reageer meestal op de juiste manier	Ik luister soms naar anderen en reageer vaak niet op de juiste manier	Ik reageer op anderen zonder naar hen te luisteren.	

Reflecteren op eigen gedrag	Ik weet hoe ik overkom en ik kan aangeven op welke punten ik mijn communicatie kan verbeteren.	Ik weet niet altijd hoe ik overkom, ik heb aanwijzingen van anderen nodig om mijn communicatie te verbeteren.	Ik vergis me nogal eens over hoe ik overkom en kan alleen met begeleiding mijn communicatie verbeteren.	Ik sta zelden stil bij de manier waarop ik overkom.	
-----------------------------	--	---	---	---	--

Leerlingen

Rubrics meten het niveau van een leerling op het gebied van een bepaalde vaardigheid. Die niveaubepaling zegt meer dan een cijfer, omdat er in kwalitatieve termen gemeten wordt: de score geeft een beschrijving van wat een leerling kan. Het maakt aan leerlingen duidelijk wat goed ging en wat minder goed ging. Zo kunnen leerlingen zichzelf nieuwe leerdoelen stellen.

Belangrijk is leerlingen vanaf het begin te betrekken bij het beoordelingsproces. Met rubrics kun je de leerlingen voorafgaand aan een opdracht duidelijk maken welke criteria er aangelegd worden voor de uitvoering. Door de criteria vooraf met leerlingen te bespreken zijn leerlingen beter op hun taak voorbereid en kunnen ze de opdrachten beter zelfstandig uitvoeren. Ze weten immers wat er van hen verwacht wordt. Als bijvoorbeeld 'samenwerking' een van de items is waarop ze beoordeeld worden, zullen ze extra aandacht aan dit onderwerp besteden. Ze worden zich bewust van hun handelen op dit terrein. Op die wijze dragen rubrics bij tot zelfsturend leren: de leerlingen hebben inzicht in de mate waarin ze een bepaalde (deel)vaardigheid beheersen.

De voorbeeldmatige uitwerkingen van rubrics voor de algemene vaardigheden zijn in leerlingentaal geformuleerd. Daarvoor zijn verschillende redenen:

- de schalen zijn geschikt om leerlingen zichzelf en eventueel elkaar te laten beoordelen. Daarvoor is nodig dat ze begrijpen wat de verschillende niveaus inhouden
- voor leerlingen begrijpelijke formuleringen bieden inzicht in wat er van hun verwacht wordt

- de beoordelingen met behulp van rubrics kunnen dienen als leidraad voor evaluatie-gesprekken met leerlingen

Tips:

Vermijd bij de formuleringen negatieve beschrijvingen. Het gaat erom dat leerlingen weten wat ze kunnen en het motiveert ze niet als ze voortdurend met hun neus gedrukt worden op zaken die ze niet kunnen.

Bespreek met leerlingen de criteria die belangrijk zijn, ga na of ze de formuleringen snappen en stel ze eventueel ook ter discussie.

Overigens is het instrument niet alleen geschikt voor de eindbeoordeling door de docent en de leerling. Een rubric kan door de leerling ook gebruikt worden voor een tussentijdse evaluatie: waar sta ik? Ook voor een zelfbeoordeling door de leerling is het een geschikt instrument: hoe heb ik het gedaan? Wat moet ik nog leren?

Tip:

Het werken met rubrics kan voor forse discussies zorgen met leerlingen. Maak duidelijk wie het eindoordeel velt: is daarvoor consensus nodig tussen docent en leerling(en)? Of neemt de docent de uiteindelijke beslissing? Op een van de scholen die met rubrics werken, is besloten om alleen dan tot discussie over te gaan als er tussen de zelfbeoordeling van de leerling en het oordeel van de docent een groot verschil zit. Als het om aanpalende niveaus gaat, beslist de docent.

Overigens zijn leerlingen vaak verrassend goed in het geven van een beoordeling. Vaak zijn ze kritischer over zichzelf dan over andere leerlingen. Het vereist soms moed om eerlijke beoordelingen te geven.

Beoordelingscriteria voor rubrics

Goede en bruikbare rubrics:

- bevatten een waarderingschaal die de criteria waaraan leerlingen moeten voldoen beschrijven in kwalitatieve termen: hoe goed is de samenwerking? Hoe nauwkeurig werkt de leerling? De waarderingschaal loopt van hoog naar laag. Het is aan te bevelen om het hoogste niveau in de kolom links te zetten en het beginnersniveau in de kolom het meest rechts. Zo kunnen leerlingen direct na het lezen van de criteria zien wat de eisen of de verwachtingen zijn
- bevatten formuleringen die zoveel mogelijk positief van aard zijn
- voorzien docenten van zodanige beschrijvingen van de prestatieniveaus dat ze tot betrouwbare oordelen kunnen komen. Of een leerling een bepaalde vaardigheid wel of niet beheerst, kan met behulp van de rubrics worden getoetst aan duidelijk geformuleerde criteria
- kunnen zowel gebruikt worden om een vaardigheid in zijn geheel te beoordelen, als om de verschillende onderdelen van een vaardigheid te beoordelen
- kunnen zowel generiek als taakspecifiek ingezet worden:
  - generieke rubrics beoordelen brede vaardigheden zoals communicatie of samenwerking. Beheersing van deze vaardigheden is noodzakelijk bij de uitvoering van vrijwel iedere opdracht of taak in elke situatie
  - taakspecifieke rubrics behandelen een enkele taak. Het gaat om vaardigheden die specifiek bij een bepaalde opdracht of taak horen, bijvoorbeeld het bereiden van een maaltijd
- kunnen longitudinaal zijn: de rubric meet vooruitgang gedurende een bepaalde periode

Het aantal omschreven niveaus ligt niet vast, maar het is raadzaam om een even aantal niveaus te kiezen. Bij bijvoorbeeld drie niveaus willen leerlingen nog wel eens precies in het midden gaan zitten. Door een indeling in vier niveaus voorkom je dit. Waak ook voor te veel niveaus: een te gedetailleerde indeling maakt de resultaten nietszeggend.

Tips:

Voor docenten die zelf rubrics willen ontwerpen: bepaal eerst de leerinhouden. Omschrijf vervolgens de daarbij benodigde vaardigheden en analyseer die in deelvaardigheden. Waarschijnlijk komen er in eerste instantie uit de analyse te veel deelvaardigheden voort. Het is van belang de deelvaardigheden te beperken, bijvoorbeeld door de zes belangrijkste te kiezen. Misschien kunnen sommige deelvaardigheden gecombineerd worden. Omschrijf vervolgens kort en bondig de niveaus. Beperk het schema tot één A4-tje.

Via internet zijn voorbeelden beschikbaar van rubrics, ook zijn daar tips te vinden voor het zelf maken van rubrics.

Onderstaand voorbeeld geeft een rubric weer voor het maken van een poster (bron:http://digimap.slo.nl/aanpakindeklas/beoordeling/Rubrics_of_Rubrieken.doc/)

beginner (max. een 6)	gevorderd (max. een 8)	expert (max. een 10)
24 punten voor een tekst en een tekening die goed passen bij de opdracht	32 als de tekst en tekening elkaar ondersteunen en als ze aansprekend zijn	40 als de tekst een goed gevonden one liner of slogan is waarin de kern goed wordt verwoord
18 punten als de poster een belangrijk aspect van de opdracht in beeld brengt	24 als dit aspect bovendien op overtuigende wijze wordt verbeeld en verwoord	30 als het bovendien een aspect betreft dat qua belang zeer hoog staat
6 punten voor een nette uitwerking	8 als bovendien sprake is van een functioneel gebruik van kleuren en lijndiktes	10 als de poster een professionele uitstraling heeft
12 voor een zelfbedachte en zelfuitgevoerde opdracht	16 voor een originele uitwerking die opvalt	20 voor een pakkende, creatieve en onverwachte uitwerking

In bovenstaand voorbeeld wordt de beoordeling in cijfers vertaald. Het gebruik van cijfers is een punt voor discussie.

Cijfers?

Veel scholen worstelen met de vraag of ze binnen competentiegericht onderwijs nog met cijfers moeten werken. Cijfers zijn vooral een neerslag van schriftelijk-theoretische toetsen en passen daardoor minder bij competentiegericht onderwijs. Dat geldt ook voor rubrics. De beoordeling van vaardigheden met behulp van rubrics heeft naast een pedagogische functie ook een rapporterende functie. Een rubric is erg geschikt om:

- leerervaringen te evalueren
- na te gaan of kennis en vaardigheden beheerst worden en of er nog oefening nodig is
- de voortgang te bewaken
- de reflectie te stimuleren
- daarnaast kan een rubric ook inzicht geven aan leerlingen en hun ouders in wat ze kunnen; een beschrijving zegt vaak meer dan een cijfer

Er zijn veel mogelijkheden om de niveaus te duiden: getalenteerd, gevorderd, geoefend en beginner zijn synoniemen voor goed, voldoende, twijfel en onvoldoende. Je kunt er ook voor kiezen de niveaus niet te benoemen: als ze in duidelijke, ook voor leerlingen begrijpelijke taal zijn geformuleerd, spreken ze in principe voor zich.

Anderzijds blijft de roep om cijfers soms sterk bij leerlingen en hun ouders. Rapportages over de vorderingen van hun kinderen in kwalitatieve termen vinden ze onbevredigend: het lijkt te veel op de rapporten van de lagere school. Om die reden kiezen sommige scholen ervoor om de niveaus van rubrics aan te duiden met cijfers. De categorieën vallen ruim: zo krijgt het laagste niveau de waardering 3, de volgende de waardering 5, het op een na beste niveau de waardering 7 en het hoogst haalbare niveau de waardering 9. Toch kleven er bezwaren aan dit systeem. Docenten blijken geneigd om - vaak op grond van discussies met leerlingen - de nuance te zoeken in de tussenliggende cijfers, waarmee je weer terug bij af bent.

Cijfers. "Heb ik een zes of een zeven? Je komt er niet vanaf", verzucht een docente uit de sector zorgtwezijn. "Leerlingen en ouders vragen erom." Haar team besloot om het 3-5-7-9-systeem aan te houden. "Maar daar werden we ook niet gelukkig van. Als we tijdens een gesprek met een leerling zeiden dat we hem op het niveau van de schaal met het cijfer 7 inschatten, maar dan wel al ver in niveau 7, wilde de leerling - niet geheel ten onrechte - een 8. We kwamen in eindeloze discussies terecht, ook onderling. Daarom hebben we cijfers nu afgeschaft en laten we de niveaus voor zichzelf spreken. Een andere school houdt het cijfersysteem wel in stand. "We werken hier met vakoverstijgend projectonderwijs", vertelt een docent. "De leerlingen hebben een aantal projectweken per jaar. Aan het einde geven we ze een totaalcijfer. Rubrics leveren daar een deel van. We hebben daarvoor gekozen omdat zo het belang van rubrics duidelijk wordt: de beoordelingen tellen mee."

2. Rubrics en vaardigheden

Het aanleren van vaardigheden vormt een centrale component van competentiegericht leren. In het vmbo staan algemene en beroepsvoorbereidende vaardigheden centraal - leerlingen hoeven immers niet tot beginnend beroepsbeoefenaar opgeleid te worden. Vaardigheden horen in de SLO-definitie van competentiegericht onderwijs in de voorwaardelijke sfeer:

Vaardigheden staan dus niet op zichzelf, maar vormen een onderdeel van een competentie, in samenhang met de activiteit zelf en de situatie waarin de activiteit plaatsvindt.

Naast algemene vaardigheden zoals samenwerken, plannen en organiseren en communiceren hebben de leerlingen ook vaardigheden nodig die specifiek zijn voor de activiteit die ze moeten uitvoeren.

Dit zijn de beroepsgerichte activiteiten zoals verzorgen, repareren of een activiteit organiseren. Ook kennis vervult een belangrijke rol. Daarnaast vormt houding een bepalende factor bij competent gedrag. De situatie waarin de leerlingen moeten handelen stelt specifieke eisen aan hun vaardigheden. Competent gedrag bestaat uit een samenhangend geheel van aspecten die alle een onmisbare rol vervullen.

Al ben je nog zo vaardig en beschik je over alle kennis die nodig is, maar je houding deugt niet, dan vertoon je geen competent gedrag.

Hoe kunnen scholen komen tot het vaststellen van noodzakelijke vaardigheden? En hoe breng je samenhang tussen de verschillende vaardigheden aan? Het vaststellen van die vaardigheden vergt een grondige analyse van de leerinhoud: wat moet een leerling weten, kennen en kunnen om een opdracht goed te vervullen? Bij vaardigheden gaat het vooral om de vraag wat een leerling moet kunnen.

Algemene vaardigheden

Bij algemene vaardigheden gaat het om vaardigheden die leerlingen nodig hebben voor elke competentie en bij vrijwel elke opdracht.

SLO heeft rubrics ontwikkeld voor een aantal algemene vaardigheden. Naast de rubric voor communiceren (zie hoofdstuk 1) zijn er rubrics ingevuld voor de beoordeling van:

Criteria	Samenwerken				Score
Actief luisteren - luisteren - samenvatten	Ik luister aandachtig naar de inbreng van de groepsgenoten en vat op een juiste manier samen wat gezegd is.	Ik luister vaak naar de inbreng van de groepsgenoten en vat samen wat gezegd is.	Ik luister soms naar de inbreng van de groepsgenoten en vat onvoldoende samen wat gezegd is.	Ik hoor zelden waar de groep het over heeft en kan dat niet samenvatten.	
Omgaan met kritiek	Ik pas mijn gedrag of werk aan als kritiek terecht is. Ik voel me niet als persoon aangevallen.	Ik pas regelmatig mijn gedrag of werk aan als kritiek hierop terecht is. Ik voel me zo nu en dan als persoon aangevallen.	Ik pas mijn gedrag of werk soms aan als kritiek hierop terecht is. Ik voel me vaak als persoon aangevallen.	Ik pas zelden mijn gedrag of werk aan als kritiek hierop terecht is. Ik word boos of onverschillig.	
Participeren in groepswerk - voorzitter - notulant - organisator - o.d.	Ik kan alle rollen en taken die bij groepswerk horen goed uitvoeren.	Ik kan een beperkt aantal rollen en taken van groepswerk goed uitvoeren.	Ik kan een beperkt aantal rollen en taken die bij groepswerk horen uitvoeren. Dit lukt soms wel en soms niet.	Ik kan maar één taak of rol die bij groepswerk hoort uitvoeren. Dit lukt soms wel en soms niet.	
Afspraken nakomen	Ik kom alle gemaakte afspraken na.	Ik kom meestal de gemaakte afspraken na.	Ik moet vaak aan afspraken herinnerd worden.	Ik kom mijn afspraken niet na.	

Voor jezelf opkomen	Ik durf een standpunt in te nemen en het te verdedigen.	Ik durf meestal een standpunt in te nemen en het te verdedigen.	Ik heb moeite mijn standpunt te verdedigen.	Ik neem pas een standpunt in na gesprek met mijn groepsge-noten.	
---------------------	---	---	---	--	--

Teamwork - werksfeer - rekening houden met elkaar	Ik heb plezier in het werken met elkaar en stimuleer dat er goed wordt samengewerkt.	Ik heb regelmatig plezier in het werken met elkaar en pas me aan aan de sfeer in de groep.	Ik heb lang niet altijd plezier in het werken met elkaar en pas me met moeite aan aan de sfeer in de groep.	Ik vind werken met elkaar niet prettig en kan moeilijk meedoen in de groep.	
---	--	--	---	---	--

Verantwoordelijkheid nemen - voor de groep - voor jezelf	Ik voel me zeer verantwoordelijk voor het resultaat van de groep en lever daaraan mijn bijdrage.	Ik voel me vaak verantwoordelijk voor het resultaat van de groep. Ik lever hieraan mijn bijdrage.	Ik voel me pas verantwoordelijk voor het resultaat van de groep als ik daarop word aangesproken.	Ik voel me niet verantwoordelijk voor het resultaat van de groep. Ik reageer negatief als ik op mijn verantwoordelijkheid word aangesproken.	
--	--	---	--	--	--

Initiatief tonen	Ik toon duidelijk initiatief.	Ik toon meestal initiatief, maar heb soms wat aansturing nodig.	Ik heb vaak aansturing nodig eer ik initiatief toon.	Ik doe alleen maar iets als een ander het vraagt.	
------------------	-------------------------------	---	--	---	--

Criteria	Informatie verwerven en verwerken				Score
Gericht zoeken	De vraag is mij duidelijk zodat ik gericht naar informatie kan zoeken.	Ik heb een idee van de vraag, waarvoor ik naar informatie wil zoeken.	Ik heb veel hulp nodig bij het duidelijk krijgen van de vraag waarvoor ik naar informatie wil zoeken.	Ik weet niet waar ik naar moet zoeken.	
Bronnen raadplegen	Ik kan snel aan de juiste informatie komen.	Ik weet meestal aan de juiste informatie te komen. De manier van zoeken kan beter.	Meestal heb ik hulp nodig om op een goede manier aan de juiste informatie te komen.	Wanneer ik informatie zoek heb ik altijd hulp nodig van anderen.	
Informatie beoordelen - betrouwbaarheid - feiten of meningen	Ik kan de informatie goed en zelfstandig beoordelen.	Ik kan de informatie goed beoordelen, maar heb wel wat hulp nodig.	Ik heb veel hulp nodig bij het beoordelen van de informatie.	Ik heb altijd hulp nodig bij het beoordelen van de informatie.	
Informatie verwerken - hoofd- en bijzaken onderscheiden - teksten in eigen woorden weergeven - conclusies trekken	Ik kan de informatie goed en zelfstandig verwerken.	Ik kan de informatie goed verwerken, maar heb wel wat hulp nodig.	Ik heb veel hulp nodig bij het verwerken van de informatie.	Ik heb altijd hulp nodig bij het verwerken van de informatie.	

Criteria	Plannen en organiseren				Score
Werk plannen	Ik plan mijn werk zelfstandig.	Ik kan met weinig hulp mijn werk plannen.	Ik heb veel hulp nodig bij het plannen van mijn werk.	Ondanks intensieve hulp lukt het plannen niet.	
Organiseren van benodigdheden voor het uitvoeren van de opdracht - gereedschap - materialen - middelen	Ik zorg voor de juiste benodigdheden.	Ik weet welke benodigdheden ik nodig heb, maar ik mijn organisatie kan beter.	Ik heb soms hulp nodig bij het verzamelen van de benodigdheden.	Ik heb intensieve hulp nodig bij het verzamelen van de benodigdheden.	
Planning bewaken en bijstellen	Ik controleer of ik op schema lig en los een eventueel planningsprobleem op.	Ik controleer regelmatig of ik op schema lig en heb moeite met het vinden van een oplossing voor een planningsprobleem.	Ik heb intensieve hulp nodig bij het controleren van de planning en bij het vinden van een oplossing bij een planningsprobleem.	Ik werk chaotisch en houd geen rekening met de planning.	
Planning evalueren	Ik controleer of het resultaat voldoet aan de planning.	Ik zie of het resultaat voldoet aan de planning, als ik daar een beetje hulp bij krijg.	Ik zie of het resultaat voldoet aan de planning, als ik daarbij intensief word begeleid.	Ik heb heel veel moeite om terug te kijken op de planning, ook als ik daarbij intensief word begeleid.	

Criteria	Presenteren				Score
Doelgericht presenteren - boodschap - doelgroep	Ik kan goed overbrengen wat ik wil en houd volop rekening met de personen voor wie mijn presentatie is bedoeld.	Ik kan meestal goed overbrengen wat ik wil en houd voldoende rekening met de personen voor wie mijn presentatie is bedoeld.	Ik vind het lastig om te bepalen wat ik wil overbrengen en houd niet altijd rekening met de personen voor wie mijn presentatie is bedoeld.	Ik heb altijd hulp nodig om te bepalen wat ik wil overbrengen en om aan te laten sluiten bij de personen voor wie mijn presentatie is bedoeld.	
Boeiend presenteren - stemgebruik - houding - contact met publiek - hulpmiddelen	Ik presenteer boeiend door een actieve houding, afwisselend stemgebruik, goed gekozen hulpmiddelen en weet daarvoor mensen goed boeien.	Met mijn presentatie weet ik mensen meestal te boeien.	Met mijn presentatie vind ik het vaak lastig mensen te boeien.	Mijn presentatie verloopt moeizaam.	
Jezelf presenteren - persoonlijke verzorging - kleding/schoenen	Ik let erop dat mijn uiterlijke verzorging en kleding past bij de situaties waarin ik terecht kom.	Ik let er meestal op dat mijn uiterlijke verzorging en kleding past bij de situaties waarin ik terecht kom.	Ik weet vaak niet of mijn uiterlijke verzorging en kleding past bij de situaties waarin ik terecht kom.	Ik houd er geen rekening mee of mijn uiterlijke verzorging en kleding past bij de situaties waarin ik terecht kom.	

De hiervoor uitgewerkte voorbeelden van rubrics voor algemene vaardigheden zijn te downloaden bij de SLO site: www.slo.nl/competentie bij producten.

Veel scholen passen de formuleringen in de rubrics aan aan de specifieke situatie op hun eigen school. Er zijn ook varianten mogelijk met een andere opzet, zoals blijkt uit het volgende voorbeeld:

De vmbo-afdeling van het Oranje Nassau College in Zoetermeer heeft geworsteld met rubrics, vertelt Remke van der Meij, docente in de sector zorg en welzijn. "Maar we hebben nu een manier gevonden die goed werkt. We hebben ze enigszins vereenvoudigd: in plaats van vier in taal omschreven niveaus hanteren we nu één in leerlingentaal geformuleerd criterium. Daarbij geven we vier niveaus aan: goed, voldoende, matig of onvoldoende. Bijvoorbeeld voor de algemene vaardigheid plannen: de omschrijving luidt 'ik kan mijn werk goed plannen'. Zowel docenten als leerlingen zelf zijn goed in staat om te beoordelen in welke mate een leerling deze vaardigheid beheerst."

Vier vaardigheden

Het nadeel van het werken met de omschreven niveaus was dat docenten doorlopend moesten uitleggen hoe de rubrics werken, vonden Remke van der Meij en haar collega's. "We kregen eindeloze discussies, met leerlingen maar ook wel onderling, met als gevolg dat we dan vaak tussen twee niveaus uitkwamen."

Ze werkt in haar eigen klas met de aangepaste rubrics voor vier algemene vaardigheden, te weten het plannen van het werk, het omgaan met opdrachten, het omgaan met anderen en je persoonlijke presentatie. "We beoordelen zelf als docenten de beheersing van die vaardigheden. Dat gaat vrij snel; we bespreken alleen de grensgevallen. Uiteindelijk willen we er wel naartoe dat leerlingen ook zichzelf beoordelen."

De Zoetermeerse leerlingen gaan al in de derde klas op stage. Daar worden de beroepsvoorbereidende vaardigheden beoordeeld, op dezelfde manier. Verder krijgen de leerlingen cijfers voor kennis. "Het grootste voordeel van de rubrics is dat je gaat nadenken over wat je belangrijk vindt", zegt de docente. "Er is nu structurele aandacht voor de vaardigheden. Dat vinden wij de allergrootste winst van de rubrics."

Beroepsvoorbereidende vaardigheden

Naast algemene vaardigheden spelen de basisberoepsvaardigheden in het vmbo een belangrijke rol. Ook voor de beoordeling van die beroepsvaardigheden is de rubric een geschikt instrument.

De leerlingen van de afdeling Bouwtechniek moeten een tafel maken. Bij de beoordeling worden rubrics gebruikt. In die rubrics zijn de vaardigheden die nodig zijn om de tafel te maken, onderverdeeld in algemene vaardigheden en beroepsvaardigheden. Ook de kennis die een leerling nodig heeft is in de formuleringen verwerkt.

De leerlingen krijgen de uitwerking van de rubric voorafgaand aan het uitvoeren van de opdracht uitgereikt. De docent bespreekt de opdracht aan de hand van de criteria in de rubric. Vervolgens gaan de leerlingen aan de slag. Na afloop wordt met behulp van de rubric bekeken:

- *de planning van het werk*
- *de samenwerking*
- *discipline en gedrag*

De beroepsvaardigheden komen aan bod in:

- *het gebruik van gereedschappen*
- *nauwkeurig werken*
- *het onderhoud van de werkplek*

Het bespreken van de rubric met de leerling kost ongeveer 15 minuten.

In feite werken de rubrics voor beroepsspecifieke vaardigheden op dezelfde wijze als die voor de algemene vaardigheden. (Zie voorbeeld in hoofdstuk vier). Wel gelden er enkele specifieke aandachtspunten:

Tip

Beroepsspecifieke en algemene vaardigheden overlappen elkaar vaak. Let erop dat de beroepsspecifieke rubric niet nogmaals de algemene vaardigheden beoordeelt. Combineer de beroepsspecifieke rubric met de bijbehorende algemene rubric. Voorbeeld: communicatieve vaardigheden vormen een belangrijk onderdeel van de beroepsspecifieke vaardigheden voor begeleiden in sector zorg en welzijn. Combineer de algemene vaardigheid Communiceren (zie hoofdstuk 1) met de beroepsspecifieke vaardigheid Begeleiden:

Criteria	Begeleiden				Score
Mondeling uitleg geven <ul style="list-style-type: none"> - duidelijk spreken - in kleine stapjes vertellen - controleren of het begrepen is	Mijn uitleg is duidelijk, in kleine stapjes verteld en ik controleer of iedereen mij begrepen heeft.	Mijn uitleg is redelijk duidelijk en ik vergeet te controleren of iedereen mij heeft begrepen.	Mijn uitleg is matig, omdat ik dingen vergeet te vertellen.	Mijn uitleg is niet goed, niemand begrijpt mij.	
Stimuleren <ul style="list-style-type: none"> - inzicht in wie gestimuleerd moet worden - mensen durven aanspreken - enthousiasmeren - vertrouwen geven	Ik kan tijdens het begeleiden mensen goed stimuleren.	Het stimuleren gaat me redelijk goed af.	Ik heb zelf hulp nodig om een ander te kunnen stimuleren.	Stimuleren lukt mij niet.	

Ondersteunen / helpen	Ik help / ondersteun anderen graag zodat de activiteit voor hen wat makkelijker wordt.	Ik help / ondersteun anderen graag maar soms vind ik dat ook wel moeilijk.	Ik word een beetje zenuwachtig als ik anderen moet helpen of ondersteunen. Ik word dan onhandig.	Anderen helpen en ondersteunen kan ik niet. Ik laat dat liever aan anderen over.	
-----------------------	--	--	--	--	--

Tip

Splits ook de beroepsspecifieke vaardigheid niet te gedetailleerd op. Probeer per kerntaak één rubric te ontwerpen, zoals in het onderstaande voorbeeld. De kerntaak is het verzorgen van cliënten. Binnen de kerntaak zijn verschillende deelgebieden te onderscheiden, zoals hygiënisch werken en omgaan met de wensen van de cliënten. Het is theoretisch mogelijk om voor deze deelgebieden aparte rubrics te ontwerpen, maar dat gaat ten koste van de overzichtelijkheid. Hoe meer details, hoe lastiger te scoren voor de leerlingen zelf. Bovendien vormen de rubrics in veruit de meeste gevallen de basis voor een gesprek met een of meer leerlingen. Details komen in die gesprekken vaak wél aan de orde. Aan te raden is om beide deelgebieden wat globaler te behandelen en onder te brengen in één rubric voor de hele kerntaak.

Criteria	Verzorgen van cliënten				Score
----------	------------------------	--	--	--	-------

Hygiënisch werken - handen wassen - haren bij elkaar - werken met schone materialen - materialen schoon opbergen	Ik pas alle basisregels rond hygiëne altijd toe.	Ik pas de basisregels hygiëne meestal toe maar ik vergeet er ook wel eens een paar.	Ik pas de basisregels hygiëne soms toe; ik let er niet altijd op.	Ik denk nooit aan hygiëne en vergeet dus de regels toe te passen.	
--	--	---	---	---	--

Omgaan met wensen van cliënten wisselwerking verzorger–cliënt betekent vragen, luisteren en controleren	Ik vraag altijd naar de wens van de cliënt, handel er naar en controleer of hij tevreden is.	Ik luister meestal naar de wens van de cliënt en probeer er iets mee te doen en vergeet soms wel eens te vragen of hij tevreden is.	Ik vergeet soms te vragen naar de wens van de cliënt.	Ik vraag nooit naar de wens van de cliënt.	
--	--	---	---	--	--

Vaardigheden en situaties

Competent handelen veronderstelt dat een leerling handelingen inzet die het best passen bij een bepaalde situatie, en er bovendien blijk van geeft dat in gelijkwaardige situaties ook te kunnen. In het onderwijs beginnen de leerlingen met opdrachten in relatief eenvoudige situaties. Die worden in de loop der tijd steeds complexer. Dat stelt eisen aan de vaardigheden van de leerlingen.

Een veel gevolgde opbouw is die in zogenoemde levels. In het eerste level is de complexiteit laag: de leerlingen verrichten eenvoudige en overzichtelijke handelingen vanuit de gehele taak. Het gaat om een oriëntatie op de leeromgeving, de activiteiten en het werkveld. In het tweede level verrichten de leerlingen meer eenvoudige en samenhangende handelingen of komen basisvaardigheden aan bod. De omgeving is bekend en veilig, bijvoorbeeld op school of thuis. In het derde level wordt verwacht dat de leerlingen verschillende samenhangende handelingen tegelijkertijd verrichten. De omgeving waarin ze die handelingen uitvoeren is de school, maar ze werken samen met of voor mensen van buiten. Het vierde level speelt zich bij voorkeur af buiten school. Leerlingen krijgen met meer onvoorspelbare situaties te maken.

De complexiteit neemt per level toe. Complicerende factoren kunnen verschillende gebieden bestrijken:

- vakmatige factoren: denk aan een uitbreiding van monodisciplinair naar interdisciplinair, een specialistischer inhoud of fysieke omstandigheden als de ruimte waarin het werk gedaan moet worden
- sociaal-communicatieve factoren: opdrachten kunnen gecompliceerder worden door in steeds grotere groepen te werken of een diversiteit aan communicatievormen in te bouwen
- participatieve factoren: te denken valt aan een grotere of kleinere mate van verantwoordelijkheid, beslissingen moeten nemen vanuit verschillende belangen in je rol als werknemer, et cetera

Tip

Beoordeel de vaardigheden in verschillende situaties en vermeld bij de invulling in welke situatie de vaardigheid beoordeeld is. Dat geeft extra informatie over de prestatie die een leerling heeft geleverd. Soms kan de beoordeling aanleiding zijn voor extra oefenen van een vaardigheid, bijvoorbeeld luisteren naar elkaar. Of een gesprek met een groep leerlingen over samenwerken: wat komt daarbij kijken? Wat zijn valkuilen? Wat bevordert het goed samen kunnen werken? Het samenwerken in een groep van twee personen is vaak gemakkelijker dan in een groep van drie of vier.

3. Rubrics op school

De invoering van het gebruik van rubrics voor de beoordeling van vaardigheden vergt – zeker in het begin – een behoorlijke tijdsinvestering van docenten. Vaak moeten de voorbeeldrubrics aangepast worden aan de specifieke situatie van de school en aan de opdrachten die gebruikt worden. Vervolgens moeten ze voorafgaand aan een opdracht besproken worden met de leerlingen. Natuurlijk worden ze ook achteraf besproken, en in sommige situaties is het zinvol om ook tussentijds nog even naar de rubrics te kijken. Kortom, veel werk voor een instrument dat zijn waarde nog moet bewijzen.

Organisatie op school: basisvoorwaarden

Er zijn enkele basisvoorwaarden waaraan een school moet voldoen om de rubric succesvol te kunnen invoeren. Daarin zijn verschillende niveaus te onderscheiden:

- *Schoolmanagement*

Het schoolmanagement vervult een belangrijke rol in de voorwaardenscheppende sfeer. Alleen als het management zich opstelt achter een andere wijze van beoordelen, waarin niet alleen het eindproduct maar ook het proces getoetst wordt en waarin afgestapt wordt van het beoordelen van losse aspecten van kennis en vaardigheden, maakt het werken met de rubrics een kans. Van het management mag worden verwacht dat ze deze zienswijze uitdraagt naar alle partijen.

Het management heeft daarnaast een faciliterende taak: docenten vrijstellen van lestakes zodat zij de invoering inhoudelijk en organisatorisch kunnen voorbereiden, roosteraanpassingen mogelijk maken zodat er voldoende lestijd vrijkomt om de rubrics voor- en na te bespreken, bij- en nascholing voor docenten mogelijk maken, deskundige ondersteuning inkopen, et cetera.

Tip

De ervaringen leren ons dat het veel tijd kost om rubrics te gebruiken in het onderwijs. Daarom is het verstandig om niet alles

uitgebreid te beoordelen. Geef prioriteiten aan en verdeel de taken onderling.

- *Docenten*

In de traditionele onderwijssetting beoordeelt een docent zijn leerlingen vaak aan de hand van kennistoetsen. Die leveren min of meer 'harde' gegevens op over geïsoleerde aspecten van kennis. Voor het beoordelen van vaardigheden zijn soms ook voorbeelden te vinden, bijvoorbeeld luistertoetsen bij het moderne vreemde talen onderwijs. Wat betreft het beoordelen van algemene vaardigheden hebben veel docenten echter weinig of geen ervaring. De vraag naar een instrument daarvoor was een van de eerste behoeften die geconstateerd werd in het Combo-project waarbij scholen competentiegericht leren gingen invoeren.

De rubrics bieden een oplossing voor deze behoefte. Het leidt misschien niet tot een objectieve, maar wel tot een intersubjectieve beoordeling van leerlingen. Door de rubrics al voorafgaand aan de uitvoering van een opdracht te bespreken met leerlingen, kan de leerling zich focussen op de gevraagde prestatie. De rubrics beoordelen niet alleen de beheersing van de vaardigheden, maar leveren ook een bijdrage aan het leerproces zelf.

Rubrics kosten tijd, zowel tijdens de voorbereiding als bij de uitvoering. Die extra tijdsinvestering komt vooral neer op de docenten. Zij moeten de methodiek van het werken met de rubrics onder de knie krijgen, tijd steken in het opzetten en bijhouden van een registratie- en monitoringsysteem, en wellicht ook in het overtuigen van collega-docenten van de waarde van de inzet van de rubrics.

Een projectleider: "Een van mijn collega's bij de afdeling techniek was aanvankelijk nogal sceptisch over het werken met rubrics. Hij kon zich niet voorstellen dat het veel informatie zou opleveren. We besloten met het hele team een proef te houden in één klas. Dat bleek veel werk. We hebben veel gediscussieerd over de inhoud van rubrics en deze op sommige punten aangepast. Ook hebben we er beroepsvoorbereidende vaardigheden in verwerkt. Het voeren van de gesprekken met de leerlingen - we spraken met elke leerling individueel - kostte veel tijd. Maar na afloop was mijn sceptische collega helemaal om. Hij was enthousiast over de communicatieve waarde van rubrics en het inzicht dat het bij de leerling opleverde.

Met behulp van rubrics lukte het hem om de leerlingen duidelijk te maken waar het om ging: niet alleen over de eindproducten die de leerlingen maakten, maar ook over de weg naar dat eindproduct."

- *Organisatie van de afname van de rubrics*

School, afdelingen en docenten moeten vaststellen hoe vaak leerlingen beoordeeld worden. De rubrics bieden veel mogelijkheden tot maatwerk. In principe kan na elke opdracht een beoordeling plaatsvinden via een combinatie van rubrics voor beroepsspecifieke en algemene vaardigheden. Een nadeel is dat dit een forse tijdsinvestering vergt, zeker als je de leerlingen individueel wilt beoordelen. De toepassing van rubrics in groepjes leerlingen heft dit nadeel enigszins op. Een overzicht van de manieren waarop de beoordeling met rubrics kan plaatsvinden:

- Individuele gesprekken per leerling. Met elke leerling worden de rubrics besproken, bij voorkeur voorafgaand aan en ter afsluiting van een opdracht of taak. Voordeel: docent én leerling krijgen inzicht in de individuele beheersing van de verschillende (deel)vaardigheden. Nadeel: deze werkwijze vergt een grote tijdsinvestering.
- Gesprekken met groepjes leerlingen. De rubrics worden besproken met de leerlingen die gezamenlijk aan een opdracht werken, eveneens voorafgaand aan en ter afsluiting van de betreffende opdracht. Voordeel: kost minder tijd dan individuele gesprekken. Nadeel: minder zicht op de individuele prestaties.
- Docenten beoordelen leerlingen met behulp van rubrics; de leerlingen beoordelen zichzelf. De resultaten worden naast elkaar gelegd. Alleen als de beoordelingen sterk afwijken, vindt er een gesprek plaats tussen docent en leerling. Voordeel: deze werkwijze kost relatief weinig tijd. Nadeel: als er geen gesprek plaatsvindt vindt er ook geen verdieping van het inzicht plaats bij de leerling. Als docent weet je niet waarom de leerling tot zijn oordeel komt.
- Leerlingen beoordelen elkaar, bijvoorbeeld in de groep waarin ze hebben samengewerkt. Voordeel: leerlingen kunnen zich met elkaar vergelijken en kunnen leren van de oordelen van hun medeleerlingen. Ze zijn vaak strenger dan de docent. Nadeel: levert de docent minder inzicht in individuele beheersing van vaardigheden op.

Naast de vaardigheden zijn er uiteraard meer onderdelen die beoordeeld dan wel getoetst moeten worden, zoals de kennisaspecten van een competentie. Het is zaak voor scholen om een samenhangend systeem van beoordelingen op te zetten. Hierna een voorbeeld waarin algemene en beroepsvoorbereidende rubrics gecombineerd zijn met cijfers voor toetsen van de algemene vakken en het eindproduct:

Ingevuld door: _____

Datum: _____

Naam leerling: _____

Ontwikkelen van een product op maat - level 2
leeropgave 'Vliegtuig'

		weging				Deel-score	Eind-score
		9	7	5	3		
Criteria							
Algemene vaardigheden	40	Planmatig werken	Ik werk systematisch en volgens plan. Ik controleer regelmatig of ik nog op schema zit.	Ik werk ordelijk maar vergeet daarbij meestal het plan. Ik controleer zo nu en dan of ik nog op schema zit.	Ik werk ordelijk, maar vergeet daarbij het plan en houd geen rekening met het schema.	Ik werk chaotisch en heb geen aandacht voor plan en schema.	9
		Samenwerken	Ik stel het groepsbelang boven mijn eigen belang. Ik help mijn groepsgenoot en accepteer hulp.	Ik werk samen met mijn groepsgenoot, maar houd me vooral bezig met mijn eigen taken.	Ik werk soms samen, stel me afhankelijk op en ga zo veel mogelijk mijn eigen gang.	Ik werk niet samen. Ik werk voor mezelf aan een groepsopdracht.	7

		Discipline/gedrag	Ik voer het werk/de taak volgens afspraak en voorschriften uit. Ik gedraag me correct t.o.v. mijn groepsgeenoot en docenten.	Ik moet regelmatig gewezen worden op de afspraken en voorschriften. Mijn gedrag heeft soms correctie nodig.	Ik voer het werk/de taak niet volgens afspraken uit. Er is vaak correctie nodig op mijn gedrag.	Ik houd me niet aan afspraken. Ik gedraag me niet correct.	5	7,0
		Gebruik van gereedschappen	Ik gebruik de juiste gereedschappen op goede manier.	Ik heb regelmatig hulp nodig bij de keuze van de gereedschappen. Het gebruik heeft soms correctie nodig.	Ik heb soms hulp nodig bij de keuze van de gereedschappen. Er is vaak correctie nodig bij het gebruik.	Ik kan niet zonder hulp bij de keuze van de gereedschappen. Ik weet niet hoe ik de gereedschappen moet gebruiken.	3	
Beroeps-specifieke vaardigheden	30	Nauwkeurig werken	Ik houd me aan de voorgeschreven marges en werk mijn product nauwkeurig af.	Ik houd me meestal aan de voorgeschreven marges. De afwerking van mijn product is voldoende.	Ik wijk regelmatig af van de voorgeschreven marges. De afwerking van mijn product is matig.	Ik wijk zeer vaak af van de voorgeschreven marges. De afwerking van mijn product is slordig.	9	
		Onderhouden van de werkplek	Ik houd mijn werkplek ordelijk. Als het werk gedaan is ruim ik mijn werkplek netjes op.	Ik houd mijn werkplek meestal netjes. Ik heb soms correctie nodig bij het opruimen.	Mijn werkplek is rommelig. Ik heb vaak correctie nodig bij het opruimen.	Ik ruim niets op. Mijn werkplek is een chaos.	7	6,3
Kennis	30	Vaktheorie					5,7	
		AVO-toets					7,0	6,4
Totaalscore								6,6

- ***Leerlingen***

Rubrics zijn niet alleen een beoordelingsinstrument voor docenten. Ze kunnen ook door leerlingen zelf gebruikt worden:

- Door voorafgaand aan een opdracht de rubrics met leerlingen door te nemen, hebben ze tijdens de uitvoering een leidraad. Op die manier kunnen leerlingen zichzelf (en elkaar) bijsturen tijdens het proces.
- Rubrics zijn geschikt als instrument voor zelfevaluatie. Zelfevaluatie past in een onderwijsvisie die leerlingen zelf controle en verantwoordelijkheid wil geven over hun leerproces. Zelfevaluatie draagt ook bij tot zelfreflectie, een belangrijke voorwaarde voor zelfsturing door leerlingen. Doordat ze over zichzelf en hun functioneren nadenken, en bij docenten en medeleerlingen kunnen toetsen, ontstaat inzicht in hun leerproces en kunnen ze bepalen waaraan ze nog moeten werken en wat ze al beheersen.
- Leerlingen beoordelen elkaar met behulp van rubrics: ook dit draagt bij tot zelfreflectie. De kritische blik van medeleerlingen kan leerlingen de ogen openen voor hun 'blinde vlekken' en een mogelijk te mild oordeel vanwege verzachtende omstandigheden die een docent ziet, corrigeren.

Registratie, monitoring en aansluiting

Rubrics dragen bij aan de monitoring van leerlingen. Met behulp van een excel-bestand zijn de prestaties van een leerling in één oogopslag zichtbaar. Zo kan op relatief eenvoudige wijze de ontwikkeling van de vaardigheden in beeld gebracht worden.

Beoordelingsformulier Antonius College te Gouda

Het formulier op de volgende pagina staat in het lokaal Techniek Breed op een computer.

Wanneer een leerling een opdracht heeft afgerond vult hij/zij zelf de kruisjes in aan de hand van rubrics. De docent controleert of de kruisjes goed zijn ingevuld en stelt dit in overleg met de leerling bij. In het algemeen hebben leerlingen een goed beeld van zichzelf en vullen zij de lijst goed in. De leerlingen vinden dat zij serieus genomen worden door de lijst en gaan er daarom ook serieus mee om. De omschrijvingen in het formulier zien er in elke periode weer anders uit. In het begin van de opleiding gaat het erg om het aanleren van een beroeps-houding. Andere vaardigheden zoals communiceren en samenwerken komen later uitgebreider aan bod.

Beoordelingsformulier: hoe is mijn opdracht gegaan?				
Naam:				
Opdracht code:				
Omschrijving	Beoordeling			
	4	3	2	1
Plan van aanpak: wist ik hoe ik het moest aanpakken?				
Werkvolgorde		x		
Tijdplanning		x		
Werkverdeling			x	
Uitvoering: heb ik op de goede manier gewerkt?				
Hoe ga ik beginnen met mijn werk?				x
Blijf ik goed aan het werk?			x	
Hoe ga ik met mijn spullen om?				x
Ben ik veilig bezig?			x	
Heb ik alles aan het eind van de les opgeruimd?				x
Presentatie: kan ik vertellen wat ik heb geleerd?				
Technisch: hoe ga ik om met ICT-middelen		x		
Technisch: volg ik de opbouw zoals bij Nederlands		x		
Kennisoverdracht: is de juiste kennis overgedragen	x			
Kennisoverdracht: hoe was mijn houding tijdens de presentatie			x	
Observatie: laat ik zien wie ik ben?				
Omgangsvormen hanteren			x	
Jezelf presenteren		x		
Gesprek voeren			x	
Vraag formuleren			x	
Bronnen kennen en raadplegen			x	

De ingevulde lijst wordt 'vertaald' naar een verzamelstaat.

Op de verzamelstaat komen de getallen 1 t/m 4 en wordt een gemiddelde berekend.

Op deze manier heeft de docent meteen een overzicht van"

- hoe een leerling zich ontwikkelt
- bij welke opdrachten de leerling beter of minder goed aan de slag ging.

De verzamelstaat is het uitgangspunt voor een regelmatig terugkerend POP-gesprek.

Aan de hand van het POP-gesprek worden andere omschrijvingen ingevuld.

Verzamelstaat											
Naam:											
Opdracht code:											
	Opdrachten										
Omschrijving	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Tot
Plan van aanpak: wist ik hoe ik het moest aanpakken?											
Werkvolgorde	3	2	2	3	0	0	0	0	0	0	3
Tijdplanning	3	2	2	2	0	0	0	0	0	0	2
Werkverdeling	2	3	2	3	0	0	0	0	0	0	3
Uitvoering: heb ik op de goede manier gewerkt?											
Hoe ga ik beginnen met mijn werk?	1	2	2	3	0	0	0	0	0	0	2
Blijf ik goed aan het werk?	2	2	3	3	0	0	0	0	0	0	3
Hoe ga ik met mijn spullen om?	1	1	2	2	0	0	0	0	0	0	2
Ben ik veilig bezig?	2	2	2	3	0	0	0	0	0	0	2
Heb ik alles aan het eind van de les opgeruimd?	1	2	3	3	0	0	0	0	0	0	2
Presentatie: kan ik vertellen wat ik heb geleerd?											
Technisch: hoe ga ik om met ICT-middelen	3	3	3	3	0	0	0	0	0	0	3
Technisch: volg ik de opbouw zoals bij Nederlands	3	3	2	3	0	0	0	0	0	0	3
Kennisoverdracht is de juiste kennis overgedragen	4	2	3	3	0	0	0	0	0	0	3
Kennisoverdracht hoe was mijn houding tijdens de presentatie	2	2	3	2	0	0	0	0	0	0	2
Observatie: laat ik zien wie ik ben?											
Omgangsvormen hanteren	2	3	2	3	0	0	0	0	0	0	3
Jezelf presenteren	3	2	3	3	0	0	0	0	0	0	3
Gesprek voeren	2	3	2	3	0	0	0	0	0	0	3
Vraag formuleren	2	2	3	2	0	0	0	0	0	0	2
Bronnen kennen en raadplegen	2	3	3	2	0	0	0	0	0	0	3

Omschrijvingen bij het beoordelingsformulier

	4	3	2	1
Plan van Aanpak				
Werkvolgorde	Ik kan de werkvolgorde stap voor stap opschrijven.	Ik moet mijn werkvolgorde soms onderweg aanpassen.	Ik maak wel een werkvolgorde maar er zitten fouten in.	Ik kan van te voren niet overzien wat ik moet doen.
Tijdplanning	Als mijn planning niet klopt ga ik van te voren naar de docent.	Ik kan duur van de handelingen meestal goed inschatten.	Ik kan duur van de handelingen soms goed inschatten.	Ik kan duur van de handelingen niet goed inschatten.
Werkverdeling	Ik kan in mijn groep goed het werk verdelen.	Ik kan in mijn groep soms het werk goed verdelen.	Ik doe het meeste zelf want dan gebeurt het goed.	Ik weet niet hoe ik werk moet verdelen.
Uitvoeren				
Hoe ga ik beginnen met mijn werk?	Als ik in het lokaal kom pak ik mijn spullen en ga ik beginnen.	Als ik in het lokaal kom ga ik eerst een praatje maken voor ik begin.	Als ik in het lokaal kom moet de docent zeggen wanneer ik moet beginnen.	Als ik in het lokaal kom moet de docent me vaak waarschuwen om aan mijn werk te gaan.
Blijf ik goed aan het werk?	Ik ga alleen van mijn werk weg om een ander te helpen.	De docent hoeft me bijna nooit waarschuwen om aan het werk te blijven.	De docent moet me soms waarschuwen om aan het werk te blijven.	De docent moet me vaak waarschuwen om aan het werk te blijven.
Hoe ga ik met mijn spullen om?	Ik zorg dat mijn spullen netjes op de werkbank liggen.	Ik let meestal goed op mijn spullen.	Ik ben nog wel eens een van mijn spullen kwijt.	Ik laat mijn spullen overal slingeren.
Ben ik veilig bezig?	Ik zorg dat in mijn omgeving niets kan gebeuren.	Ik hou meestal mijn veiligheid en die van anderen in de gaten.	Ik hou meestal mijn veiligheid in de gaten.	Veilig werken is voor watjes.

Heb ik alles aan het eind van de les opgeruimd?	Ik weet wat ik moet opruimen en zorg dat mijn omgeving opgeruimd is.	Ik ga aan het eind van de les meestal zelf aan het opruimen.	Ik ruim alleen op als de docent me dat opdraagt.	Ik ruim alleen op als de docent me dat opdraagt en dan nog onder protest.
Presenteren				
Hoe ga ik om met ICT-middelen Powerpoint	Ik kan zelf een achtergrond voor mijn Powerpoint presentatie maken.	Ik kan afbeeldingen, video en geluid toepassen in een Powerpoint presentatie.	Ik kan een eenvoudige product presentatie maken.	Ik kan in Powerpoint de standaardinstellingen aanpassen.
Volg ik de opbouw zoals bij Nederlands	Ik weet hoe een verslag of presentatie bij Nederlands wordt opgebouwd en pas dit ook toe.	Ik weet hoe een verslag of presentatie bij Nederlands wordt opgebouwd.	Ik weet niet goed hoe een verslag of presentatie bij Nederlands wordt opgebouwd.	Ik bepaal zelf hoe ik een verslag of presentatie maak.
Is de juiste kennis overgedragen	Ik kon wat ik geleerd heb heel goed overdragen en leerde er zelf nog enkele dingen bij.	Ik kon wat ik geleerd heb heel goed overdragen.	Ik kon wat ik geleerd heb behoorlijk goed overdragen.	Ik kon wat ik geleerd heb niet goed overdragen.
Hoe was mijn houding tijdens de presentatie	Ik presenteer boeiend door een actieve houding, afwisselend stemgebruik, goed gekozen hulpmiddelen en weet daardoor mensen goed boeien.	Met mijn presentatie weet ik mensen meestal te boeien.	Met mijn presentatie vind ik het vaak lastig mensen te boeien.	Mijn presentatie verloopt moeizaam.

Observatie	4	3	2	1
Algemene vaardigheden				
Omgangsvormen hantieren	Ik benader anderen met respect, ken de beleefdheidsregels en pas deze altijd toe Verhouding, leeftijd.	Ik benader anderen met respect, ken niet alle beleefdheidsregels.	Ik heb soms teveel respect voor anderen waardoor ik onzeker ben in het toepassen van de beleefdheidsregels.	Ik toon te weinig respect waardoor ik anderen beledig.
Jezelf presenteren - persoonlijke verzorging - kleding/ schoenen	Ik let erop dat mijn uiterlijke verzorging en kleding past bij de situaties waarin ik terecht kom.	Ik let er meestal op dat mijn uiterlijke verzorging en kleding past bij de situaties waarin ik terecht kom.	Ik weet vaak niet of mijn uiterlijke verzorging en kleding past bij de situaties waarin ik terecht kom.	Ik houd er geen rekening mee of mijn uiterlijke verzorging en kleding past bij de situaties waarin ik terecht kom.
Gesprek voeren	Ik laat anderen uitpraten, en kan eigen gedachten en ideeën goed onder woorden brengen.	Ik laat anderen meestal uitpraten, en soms heb ik moeite met het onder woorden brengen van eigen gedachten en ideeën.	Ik laat anderen meestal niet uitpraten, reageer vaak te snel en denk te weinig na over wat ik eigenlijk wil zeggen.	Ik bent veel aan het woord zonder naar anderen te luisteren en na te denken over wat ik eigenlijk wil zeggen.
Vraag formuleren	voor dat ik ga zoeken kan ik goede vragen opstellen, zodat het zoeken snel gaat.	in mijn hoofd heb ik zo'n beetje een idee wat de vragen zijn om mee te gaan zoeken.	ik begin altijd met zoeken en kijk daarna of ik iets met de resultaten kan.	ik zoek op goed geluk en hoop dat ik iets vind waar ik wat aan heb.
Bronnen kennen en raadplegen	ik weet goed waar ik informatie op kan halen ik weet goed de juiste methode te gebruiken.	ik weet regelmatig waar ik informatie op kan halen ik weet vaak de juiste methode te gebruiken.	ik weet soms waar ik informatie op kan halen ik weet af en toe de juiste methode te gebruiken.	ik weet zelden waar ik informatie op kan halen ik weet zelden de juiste methode te gebruiken.

Het bijhouden van de gegevens die rubrics opleveren, kan in de meeste digitale leerlingvolgsystemen geïntegreerd worden.

Portfolio en aansluiting met mbo

Een goede aansluiting met het mbo is van groot belang voor de schoolloopbaan van de vmbo-leerling. Een keuze voor competentiegericht onderwijs in het vmbo kan daaraan bijdragen. Vanuit het mbo wordt vaak aangedragen dat leerlingen zelfstandiger moeten kunnen werken. De algemene vaardigheden die nodig zijn voor succes in de vervolgopleiding krijgen bij het competentiegerichte leren veel meer nadruk. Het beoordelen van deze vaardigheden via rubrics en het bijhouden van deze gegevens in bijvoorbeeld een portfolio kan bijdragen tot het realiseren van doorlopende leerlijnen tussen vmbo en mbo. De gegevens die de rubrics opleveren over de mate van beheersing van algemene en beroepsspecifieke vaardigheden vormen informatie die voor het vervolgonderwijs van belang kan zijn. Het zijn geschikte en nuttige data om op te nemen in een digitaal portfolio, bijvoorbeeld in de vorm van het hiervoor genoemde monitoring- en registratiesysteem.

In het onderstaande voorbeeld vormen de rubrics onderdeel van een taalportfolio:

Op de Werkplaats Kindergemeenschap in Bilthoven worden rubrics al voor het derde jaar gebruikt. "We zochten mogelijkheden om de niet-theoretische vaardigheden, zeg maar de zachte vaardigheden, te beoordelen", legt Manon van Omme uit. Zij is docente Duits en projectleider vernieuwing vmbo op de school voor vmbo-t, havo en vwo. "We liepen al langer aan tegen het gevoel dat er een verschil was tussen de zeven voor de ene leerling en die voor de andere, maar we hadden geen instrument om dat verschil inzichtelijk te maken." Dat veranderde toen het team kennismaakte met rubrics. Een handig model, zowel in het groot als in het klein, aldus de projectleider. "Je kunt er veel kanten mee op", stelt ze. "Bij grotere groepen leerlingen kun je de betreffende schaal per leerling omcirkelen. Dat werkt best snel. In andere gevallen gebruik je rubrics om samen met je leerlingen te bespreken hoe ze een bepaalde opdracht of activiteit hebben uitgevoerd." Volgens haar sla je met rubrics drie vliegen in één klap: "De leerlingen weten wat er van ze verwacht wordt, ze weten waarop ze beoordeeld worden en kunnen steeds controleren of ze nog op de goede weg zijn."

Samen met leerlingen opstellen

Manon van Omme vult zelf de rubrics samen met haar leerlingen in. "Als ze een presentatie moeten houden bijvoorbeeld, houden we eerst een klassengesprek. Ik wil van ze weten wanneer een presentatie nou goed is. En wanneer uitstekend, of wanneer iets minder of zelfs ronduit slecht. Dan blijkt dat de leerlingen samen heel goed in staat zijn om criteria op te stellen waarop je een presentatie kunt beoordelen. Bovendien zijn ze zich veel bewuster van die criteria, omdat ze ze zelf opgesteld hebben."

Niet alleen de leerlingen leren van het werken met de rubrics; ook de docenten worden er wijzer van, vindt Manon van Omme. "Je komt erachter wat je wilt zien bij leerlingen, welke ontwikkeling ze moeten door maken."

De rubrics worden op de Werkplaats ook gebruikt om een hele periode te evalueren. In die periodes werken de leerlingen aan thema's, en daarin komen ook altijd een of twee algemene vaardigheden aan bod. Met de individuele leerlingen wordt aan het einde gekeken hoe ze in de afgelopen weken hebben samengewerkt, bijvoorbeeld. Manon van Omme: "We geven daar geen cijfers voor, maar vinden het wel heel belangrijk. Als een bepaalde vaardigheid minder goed gegaan is, wordt er in de daaropvolgende periode extra op gelet."

Schoolonderzoek

Ook bij de presentatie van de sectorwerkstukken worden de rubrics gebruikt. De vierdeklassers worden niet alleen door hun docenten beoordeeld, maar ook door ouders en medeleerlingen. "De leerlingen van de derdeklas komen naar de presentatie en beoordelen mee. Zo weten ze wat er het volgende jaar van ze verwacht wordt. Ook de ouders zijn aanwezig bij die presentatie, en ook zij beoordelen. Al die beoordelingen tellen vervolgens mee bij het eindoordeel." Volgens Manon van Omme komen de scores van ouders en medeleerlingen overeen met die van de docenten.

In haar eigen vak, Duits, vervullen de rubrics een belangrijke rol. "Ze maken deel uit van het Ich-dossier, een taalportfolio. De rubrics zitten voorin en worden goed bijgehouden. Ze tellen ook mee voor het schoolonderzoek, waarbij sommige onderdelen zwaarder tellen dan andere. Ik let bijvoorbeeld op woordgebruik, of de zinnen soepel lopen en of het grammaticaal correct is. Er komt een soort gewogen oordeel uit." Dat taalportfolio gaat vervolgens met de leerling mee naar het ROC. Op die manier vervullen rubrics een rol in de aansluiting tussen vmbo en mbo.

Communicatie met ouders

Ouders zijn gewend aan rapporten met cijfers per vak. Die cijfers zijn tot stand gekomen door het gemiddelde te nemen van alle proefwerken. Bij competentiegericht onderwijs zijn de vakken grotendeels geïntegreerd, en gaat de belangstelling uit naar het beoordelen van de proceskant van het leren. Hoe overtuig je ouders van het nut van competentiegericht leren? Hoe informeer je ouders over de vorderingen van hun kind op het gebied van competenties?

Een stafmedewerker van een school in Den Haag: "Onze school staat midden in een arme wijk. Vrijwel al onze leerlingen zijn van allochtone afkomst. Veel van hen komen uit de wat zwakkere sociaal-economische milieus. Het vooroordeel bestaat dat de ouders van deze leerlingen traditioneel onderwijs verwachten. Toen wij ons onderwijs in de vmbo-afdeling over een andere boeg wilden gooien, hebben we de ouders uitgebreids geïnformeerd. We werken met leer- en ontwikkellijnen, gericht op de individuele leerling. In de ontwikkellijnen besteden we veel aandacht aan algemene en sociale vaardigheden. Bij het ontwerpen van die lijnen hebben we overigens dankbaar gebruik gemaakt van rubrics. De leerlingen werken met opdrachten binnen bepaalde thema's. Daarmee kunnen ze punten halen. Op de rapporten die ze drie keer per jaar krijgen, staat het aantal punten dat ze per thema hebben gehaald. Die rapporten bespreken we met ouders en leerlingen gezamenlijk, en dan komen dan ook de vaardigheden aan bod. Ouders blijken vrijwel zonder uitzondering enthousiast. Ze zijn blij dat er rekening gehouden wordt met hoe hun kind is, welke persoonlijkheid het heeft en welke ontwikkelmogelijkheden."